

O'SMIRLARDAGI AGRESSIV XULQ-ATVORNI VUJUDGA KELTIRUVCHI OMILLAR

Eshpulatova Shoxista Akbar qizi ¹

¹ Axborot texnologiyalari va menejment universiteti.

Tarix kafedrasi o'qituvchisi

ARTICLE INFO

ABSTRACT:

ARTICLE HISTORY:

Received: 20.11.2025

Revised: 21.12.2025

Accepted: 24.03.2025

KEYWORDS:

o'smirlar, agressiv xulq-atvor, pedagogik omillar, psixologik omillar, ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya, maktab muhiti, psixologik xususiyatlar, moslashuv.

So'ngi yuz yillar mobaynida jamiyatimizdagi o'smirlar hayoti tobora dolzarb bo'lib qolmoqda. Ushbu maqolada o'smir yoshdagi bolalarning agressiv xulq-atvorini shakllantiruvchi pedagogik va psixologik omillar tahlil qilinadi. Agressiyaning kelib chiqish sabablari, unga ta'sir etuvchi ijtimoiy-muhit omillari, oilaviy tarbiya, maktab muhitining o'rni va shaxsiy psixologik xususiyatlar haqida so'z yuritiladi. Tadqiqot natijalari asosida o'smirlarning ijobiy ijtimoiy moslashuviga ko'mak beruvchi samarali pedagogik-psixologik yondashuvlar tavsiya etiladi.

Kirish. Hozirgi kunda o'smirlarning ijtimoiy moslashuvi va xulq-atvoridagi o'zgarishlar jamiyat uchun dolzarb masalalardan biriga aylangan. O'smirlik davri inson hayotidagi eng muhim va murakkab bosqichlardan biri bo'lib, unda shaxsning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy shakllanish jarayoni sodir bo'ladi. Aynan shu davrda bolalarning ruhiy holati beqaror bo'lib, hissiyotlarni boshqarish, o'zini nazorat qilish, atrof-muhitga moslashish kabi jarayonlar murakkab kechadi. Shu sababli, bu yoshdagi bolalarda agressiv xulq-atvorning shakllanishi va uning sabablari nafaqat pedagoglar va psixologlar, balki ota-onalar hamda jamiyat uchun jiddiy tashvish uyg'otadi.

Agressiv xulq-atvorning shakllanishi turli omillar ta'sirida yuzaga keladi. Eng avvalo, oilaviy tarbiya shakli muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-onalar tomonidan bolaga nisbatan qo'llaniladigan tarbiya usullari – haddan tashqari qattiqqo'llik yoki beparvolik – uning shaxsiyati va xulq-atvoriga bevosita ta'sir qiladi. Oilaviy muhitda zo'ravonlik yoki befarqlik hukm sursa, o'smirlar o'z his-tuyg'ularini ifodalashda tajovuzkorlikka moyillik bildirishi mumkin.

Bundan tashqari, maktab muhiti ham o'smirlarning xulq-atvorini shakllantiruvchi asosiy omillardan biridir. Maktabda o'qituvchilarning o'quvchilarga bo'lgan munosabati, sinfdoshlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar, dars jarayonidagi psixologik bosim va baholash tizimi o'quvchilarning ruhiyatiga ta'sir ko'rsatadi. Agar maktab muhitida zo'ravonlik, tengdoshlar orasida bosim yoki adolatsizlik mavjud bo'lsa, bu o'smirlarning agressiv xulq-atvor bilan javob berishiga sabab bo'lishi mumkin.

Shuningdek, kengroq ijtimoiy-muhit omillari ham agressiyaning shakllanishida katta rol o'ynaydi. Jamiyatdagi zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlardagi salbiy ta'sir, jinoyatchilikning yuqori darajasi, tengdoshlar o'rtasidagi bosim va taqlid qilish istagi o'smirlar ongiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'smirlar bu kabi muhitdan o'ziga mos xulq-atvor shakllantirishga harakat qiladi va ba'zan tajovuzkorlikni normal holat sifatida qabul qiladi. Bundan tashqari, har bir o'smirning o'ziga xos psixologik xususiyatlari ham agressiv xulq-atvorning shakllanishiga ta'sir qiladi. Shaxsning asabiy holati, stressga bardoshlilik darajasi, impulslarni nazorat qila olish qobiliyati, o'z-o'zini anglash va o'ziga bo'lgan ishonch darajasi o'smirning qanday xulq-atvor namoyon qilishini belgilaydi. Ba'zi hollarda, tashqi ta'sirlar bilan bir qatorda, ichki psixologik muammolar ham agressiv xulq-atvorning asosiy sababiga aylanishi mumkin. Shu sababli, o'smirlardagi agressiv xulq-atvorni oldini olish va uni bartaraf etish uchun pedagogik va psixologik yondashuvlarni chuqur o'rganish muhimdir. Tadqiqotning asosiy maqsadi – o'smirlarda agressiyaning shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillarni tahlil qilish hamda bu muammoga yechim sifatida samarali pedagogik va psixologik yondashuvlarni ishlab chiqishdan iborat.

Mazkur tadqiqot o'smirlar orasida agressiv xulq-atvorni kamaytirish, ularni ijtimoiy jihatdan moslashtirish va sog'lom muhit yaratishga qaratilgan tavsiyalar berishga yordam beradi. O'smirlarning ijobiy ijtimoiy xulq-atvorni shakllantirishlari uchun ularga psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash ko'rsatish muhim ahamiyatga ega.

O'smirlik davrida shaxsning xulq-atvori shakllanadi va uning ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabatlari o'ziga xos jihatlarga ega bo'ladi. Shu sababli, bu davrda agressiv xulq-atvorning namoyon bo'lishi turli omillar bilan bog'liq. Agressiya – bu jismoniy yoki ruhiy zarar yetkazishga qaratilgan xatti-harakatlar bo'lib, jismoniy, og'zaki, ichki va bilvosita shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Jismoniy agressiya urish, zarar yetkazish va buyumlarni sindirish kabi harakatlarda ifodalansa, og'zaki agressiya haqorat qilish, baqirish yoki ig'vo tarqatish bilan bog'liq bo'ladi. Ichki agressiya o'z-o'ziga zarar yetkazish, depressiya yoki o'z joniga qasd qilishga moyillik sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Bilvosita agressiya esa boshqa odamlarni ijtimoiy izolyatsiyaga olib kelish yoki nizolar chiqarish orqali amalga oshiriladi. Agressiv xulq-atvor shakllanishiga pedagogik va psixologik omillar ta'sir qiladi. Pedagogik omillar o'quvchilarning tarbiyasi va bilim olish jarayoniga bog'liq bo'lib, maktab muhitining o'rni bu borada muhim hisoblanadi. Maktabda o'qituvchilarning adolatsiz munosabati, tengdoshlar tomonidan tazyiq yoki zo'ravonlik holatlarining mavjudligi o'smirlarda agressiv reaksiya shakllanishiga sabab bo'lishi

mumkin. Bundan tashqari, baholash tizimi va haddan tashqari qat'iy intizom ham o'quvchilarda stressni oshirib, ularning agressiv harakatlar qilishiga turtki bo'lishi mumkin.

Prezident Shavkat Mirziyoyev yoshlar tarbiyasiga alohida e'tibor qaratib, 2017-yil 15-iyun kuni Toshkentda bo'lib o'tgan "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash – davr talabi" mavzusidagi anjumanda shunday degan edi: "Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan."

Oilaviy tarbiya ham agressiv xulq-atvor shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Ota-onalarning tarbiya uslubi – haddan tashqari qattiqqo'llik yoki befarqlik – bolada tajovuzkorlik yoki norozilik kayfiyatini kuchaytirishi mumkin. Agar oila muhitida zo'ravonlik, nizolar yoki bolaning fikrini mensimaslik kuzatilsa, o'smir bunday muhitni normal deb qabul qiladi va shu asosda o'z xulq-atvorini shakllantiradi. Shuningdek, oilada yetarli mehr-muhabbat va tushuncha yetishmasa, bolalar o'z his-tuyg'ularini agressiv tarzda ifodalashga moyil bo'ladi. Ijtimoiy-muhit omillari ham agressiv xulq-atvorning shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi kontentlarning ko'pligi o'smirlarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayniqsa, yoshlar mashhur shaxslar yoki qahramonlar xulq-atvoriga taqlid qilishga moyil bo'lgani sababli, ular agressiyani o'zini ifodalash vositasi deb qabul qilishi ehtimoli yuqori. Shu bilan birga, atrof-muhitdagi jinoyatchilik darajasi, tengdoshlar orasidagi bosim va o'zini himoya qilish zarurati ham o'smirlarni agressiv bo'lishga undashi mumkin. Psixologik omillar orasida o'smirning individual xususiyatlari katta ahamiyatga ega. Har bir bolaning ruhiy holati, stressga bardoshlilik darajasi va hissiyotlarni nazorat qila olish qobiliyati har xil bo'ladi. Ba'zi o'smirlar o'z impulslarini nazorat qila olmasa, ular muammolarni agressiya orqali hal qilishga moyil bo'lishadi. Shu bilan birga, past o'z-o'zini baholash, o'ziga bo'lgan ishonch yetishmovchiligi yoki ichki konfliktlar ham agressiv xulq-atvorni kuchaytirishi mumkin.

O'smirlardagi agressiv xulq-atvorni oldini olish va kamaytirish uchun pedagogik va psixologik yondashuvlarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Maktablarda psixologik xizmatlarni kuchaytirish, o'qituvchilar va ota-onalar uchun maxsus treninglar o'tkazish, oilaviy tarbiyaga e'tibor qaratish orqali bolalarning hissiy holatini yaxshilash mumkin. Bundan tashqari, o'smirlarni ijtimoiy jihatdan moslashtirish, ularga sog'lom muhit yaratish va stressni kamaytirish orqali tajovuzkorlikni kamaytirishga erishish mumkin. Shu sababli, o'smirlarning agressiv xulq-atvorini o'rganish va unga qarshi samarali chora-tadbirlar ishlab

chiqish nafaqat pedagoglar va psixologlar, balki jamiyatning har bir a'zosi uchun muhim vazifa hisoblanadi.

Xulosa

O'smirlik davri inson hayotidagi eng muhim bosqichlardan biri bo'lib, bu davrda shaxsning xarakteri, dunyoqarashi va xulq-atvori shakllanadi. Ushbu jarayonda o'smirlarning tajovuzkorlik yoki agressiv xulq-atvor namoyon qilishi ko'plab pedagogik, psixologik va ijtimoiy omillar bilan bog'liq. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, oilaviy tarbiya shakli, maktab muhitining sifati, ijtimoiy ta'sir va shaxsiy psixologik omillar agressiv xulq-atvorning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Ota-onalar tomonidan haddan tashqari qattiqqo'llik yoki beparvolik, maktabdagi adolatsizlik yoki zo'ravonlik, jamiyatdagi salbiy ta'sirlar va individual psixologik muammolar o'smirlarda agressiyaga moyillikni oshirishi mumkin.

Agressiv xulq-atvorning oldini olish va uni kamaytirish uchun kompleks yondashuv zarur. Maktablarda psixologik xizmatlarni kuchaytirish, o'qituvchilar va ota-onalar uchun tarbiyaviy treninglar o'tkazish, bolalar bilan individual ish olib borish va ijtimoiy moslashuv dasturlarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, o'smirlarning hissiy holatini yaxshilash, ularni stressdan himoya qilish va sog'lom muhit yaratish orqali tajovuzkorlikni kamaytirish mumkin. O'smirlarning ijtimoiy jihatdan to'g'ri shakllanishi va ijobiy xulq-atvorni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik va psixologik chora-tadbirlar ularning kelajakdagi muvaffaqiyatli va muvozanatli shaxs sifatida shakllanishida katta rol o'ynaydi. Shu sababli, bu mavzu nafaqat pedagog va psixologlar, balki butun jamiyat uchun dolzarb masala bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуллаев, И. (2019). Ёшларда агрессив хулқ-атворнинг психологик хусусиятлари. Тошкент: Фан ва технология.
2. Аслонов, Х. (2020). Оилда бола тарбияси ва унинг хулқ-атвориға таъсири. Тошкент: Оила наشريёти.
3. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
4. Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
5. Berkowitz, L. (1993). Aggression: Its Causes, Consequences, and Control. McGraw-Hill.
6. Bronfenbrenner, U. (2005). Making Human Beings Human: Bioecological Perspectives on Human Development. Sage Publications.
7. Olweus, D. (1993). Bullying at School: What We Know and What We Can Do. Oxford: Blackwell.
8. Исоқов, У. (2018). Мактабдаги психологик муҳит ва унинг ўқувчиларға таъсири. Самарқанд: СамДУ наشريёти.